

dc_804_13

dc_804_13

AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**Pesti német nyelvű lapok a kultúraközvetítés szolgálatában a
reformkorban és az 1850-es években**

**Írta:
Rózsa Mária**

**Budapest
2013**

dc_804_13

I. A kitűzött kutatási feladat

1. A magyarországi német nyelvű sajtó történetének összefoglaló bemutatása sajtótörténet-írásunk hiányosságai közé tartozik. A reformkori magyarországi német nyelvű sajtó azonban jobban feldolgozott terület, mint az abszolutizmus kora. Egyes lapok kultúraközvetítő tevékenységének módszeres feltárása számos új adattal gazdagíthatja ismereteinket.

2. A kitűzött kutatási feladat négy periodikum (a *Pesther Tageblatt* (1839–1845), a *Der Ungar* (1842–1848), a *Pester Sonntagsblatt* (1853–1855) és a *Sonntags-Zeitung* (1855–1865) tartalmi feltárása, ezen túl sajtótörténeti és irodalomtörténeti jelentőségük bemutatása.

3. Célom az 1839 és 1848 közötti évek, a magyar reformkor és az 1850-es évek, a neoabszolutizmus első éveinek pesti német nyelvű szépirodalmat, illetve kulturális híryanagot is közlő néhány német nyelvű, Pesten megjelenő orgánumának vizsgálata volt. A reformkori német nyelvű lapok és a velük témájukban, illetve munkatársaik (szerkesztőjük) személyén keresztül kapcsolatban álló két általam kiválasztott 50-es évekbeli orgánum között az összekötő kapocs a magyar irodalom német nyelven való közvetítése.

II. A feldolgozás módszere

1. Munkámmal nem pusztán irodalomtörténeti, de nem is sajtótörténeti feldolgozásba kezdtem, inkább kapcsolattörténeti, kultúratörténeti aspektusok vizsgálatára koncentráltam. Az általam feldolgozott periodikumok kettős szerepet vállaltak: egyfelől a magyar irodalmat közvetítették a németül olvasó közönség számára német fordításban, ez a külföld felé is irányult, ugyanakkor hozzájárultak a külföldi irodalom (angol, francia) német nyelven való megismertetéséhez Magyarországon.

2. A reformkori enciklopédikus tartalmú szépirodalmi divatlapok összehasonlító tartalmi vizsgálata azért fontos, mert ez a laptípus kiváló bizonyíték arra, hogy az általa közvetített irodalmi ízlésben, a magyar nemzeti fejlődés (a reformokat szorgalmazó közgondolkodás) sajátosságait szem előtt tartva ez a műfaj korszerű volt, és sokat tett a nyugat-európai országok irodalmihoz képest még a felvilágosodásig meglévő több évtizedes fáziskésés

megszüntetéséért.

3. A lapok sajtótörténeti bemutatását (beleértve formai sajátosságai, rovatok, periodicitás változásainak leírását) és tipológiai elhelyezésüket követően tartalmuk szisztematikus feltárása következik. A két enciklopédikus lap esetében tematikai csoportokat alakítottam ki. Ezek közül első helyen állnak az ismeretterjesztő írások, majd a rövid hírek, aktualitások következnek, külön figyelmet érdemel a reformkor legfontosabb kérdéseinek megvitatása, majd a magyar irodalmi és művészeti élet (képző- és színházművészet, valamint zene) történései, híradások a külföldi irodalmi élet és kritika újdonságairól, majd ezt követik a magyar vers- és próza fordítások, a német irodalom és más nyelvű irodalmakból vett német szövegek közlése, végezetül a kritikai termés ismertetése.

III. A tudományos eredmények összefoglalása

1. A feldolgozott lapok közül az első kettő, a *Pesther Tageblatt* és az *Ungar* azonos laptípushoz, az enciklopédikus ismeretterjesztő lap műfajához tartozik, az 50-es évekből kiválasztott két hetilap közül a *Sonntags-Zeitung* a populárisabb, informatív, illusztrált néplap típusához sorolható; a *Pester Sonntagsblatt* főleg a nőolvasóknak szánt, minőségi szépirodalmat közvetítő lap. Mindegyik periodikum célkitűzéseinek fontos eleme volt a magyar irodalom német nyelven való megismertetése.

2. A reformkori német nyelvű lapok részt vállaltak a nemzeti polgárosodást hirdető eszmék hangsúlyos terjesztésében, német nyelvű, de magyar érzelmeket képviselő orgánumok voltak. Mindkét lap szót emelt a zsidók egyenjogúsításáért, megvitaták Széchenyi „A Kelet népe” című vitairatát, valamint témáik között szerepelt a magyarországi nemzetiségek és a magyar nyelv helyzete.

Megállapítható, hogy a reformkori enciklopédikus-szépirodalmi lapok ízlésükben (a *biedermeier* hangulat/érzés dominanciája), az általuk közölt irodalmi műfajokban (folytatásos regény, romantikus líra) meghonosításában vállaltak szerepet.

3. A két reformkori lap átnézése után úgy összegezhető a két periodikum viszonya egymáshoz, hogy szerkesztőik mindig ügyeltek arra, hogy lapjaik ne rivalizáljanak egymással, elmondható, hogy inkább kiegészítették egymást. Ha mindkét lap ugyanahhoz a témához szólt hozzá, mindig más aspektusból vizsgálták az adott kérdést. Figyelmük kiterjedt ezen kívül a külföldi sajtóra is.

4. A pesti német nyelvű orgánumok folyamatosan figyelemmel kísérték főleg bécsi laptársaikat, így a Ludwig August Frankl szerkesztésében megjelent *Sonntagsblätter* (1842–1848), de ugyanígy osztrák laptársuk is főleg az *Ungart*, kölcsönösen vettek át egymástól mind szépirodalmat, mind híryanagot és elemző írásokat.

5. A kutatás eredményei új adatokkal gazdagíthatják például a Petőfi- , valamint a Vörösmarty kritikai kiadást, amennyiben eddig nem ismert műfordításokra hívják fel a figyelmet, illetve pontosítanak bizonyos adatokat.

A magyar versek német fordításait minden esetben egybevetjük formai és tartalmi szempontból a német fordításokkal. Érdekességként említhető még a két lap két különböző „Szózat”-fordítás-közlése. (1842-ben az *Ungar* Gustav Steinacker fordítását, 1843-ban a *Pesther Tageblatt* I. Zöllner munkáját közölte).

6. Az 50-es évek sajtóját vizsgálva bebizonyítást nyert, hogy az 1854-ben alapított és szépirodalmat is közlő legszínvonalasabb magyarországi német nyelvű napilap, a *Pester Lloyd* mellett léteztek még más színvonalas, a közönség szélesebb rétegeit elérő német nyelvű orgánumok. A Saphir Zsigmond szerkesztette *Sonntags-Zeitung*, mely Heckenast vállalkozása volt a rendkívül sikeres *Vasárnapi Újság* mellett, mindössze érdekes, informatív kívánt lenni minden különösebb küldetéstudat nélkül. Levitschnigg lapja, a *Pester Sonntagsblatt* viszont a reformkor hagyományait követve kulturális missziót teljesített, a magyar irodalmat népszerűsítette, most már azonban zömében újabb műfordítások közlésével. A dolgozat végén az függelékként közreadom az általam feldolgozott lapokban található magyar lirafordítások jegyzékét.

IV. Az értekezés témaköréből készült publikációk jegyzéke

1. Die deutsche Literatur in der ungarischen Zeitschrift *Athenaeum*. In: Rezeption der deutschen Literatur in Ungarn 1800–1850. 2. Teil. Zeitschriften und Tendenzen. Hrsg. László Tarnói. Budapest 1987, 109–135, 213–264. (Budapester Beiträge zur Germanistik 18)
2. A bécsi *Der Wanderer* magyar vonatkozású közleményei 1814-1850. In: Magyar Könyvszemle 107.évf. 1991. 1–2. sz. 62–87.
3. A magyarországi német nyelvű sajtó a kezdetektől 1944-ig. (Vázlat) In: Magyar Könyvszemle. 109. évf. 1993, 2.sz. 224–230.
4. Das „deutsche Element“ im kulturellen Leben von Pest-Ofen in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. In: Südostdeutsche Vierteljahresblätter (München) Jg.43 1994, 4.sz. 321–331.
5. A bécsi *Wanderer* magyar vonatkozású közleményei 1851-1861. In: Magyar Könyvszemle 112.évf. 1996, 1.sz. 41–66.
6. A bécsi *Wanderer* magyar munkatársai 1814–1873. In: Azok a szép (?) napok... (Tanulmányok a Monarchia irodalmairól) Szerk.: Fried István. Szeged 1996, 62–70.
7. Az 1848/49-es magyar forradalom és szabadságharc eseményeinek értékelése néhány bécsi napilapban. In: Töprengések Kundera "szépséges szép üveggolyó"járól. (Kapcsolatok, hasonlóságok, jelenségek az irodalom Monarchiájában. Szerk. Fried István.Szeged, 1997. 47–65.

8. Deutschsprachige Presse in Ungarn 1850-1920. 1. Teil: Zeitschriften und Fachblätter. In: Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa. Bd. 9 2001. Oldenbourg Verlag München 2001, 7–198.
<http://www.bkge.de/7117.html>

9. Deutschsprachige Presse in Ungarn 1850-1920. 2. Teil: Zeitungen. In: Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa. Bd. 11 2003. Oldenbourg Verlag München 2003, 59–141.
<http://www.bkge.de/7117.html>

10. Die Rezeption der ungarischen Revolution von 1848/1849 in der Zeitschrift „Minerva“ 1848–1856. In: Ungarn Jahrbuch Bd. 26 2002/2003, 215–229.

11. Miklós Töltényi – ein vergessener ungarischer Journalist im Revolutionsjahr 1848. In: „das rechte Maß getroffen“. Festschrift für László Tarnói zum 70. Geburtstag. Berlin-Budapest 2004, 125–134.

12. „Ihr Männer auf, jetzt ruft die Zeit“. Deutsche Texte aus Ungarn zur Revolution und zum Freiheitskampf 1848/1849. Auswahl, Einleitung und Nachwort von Mária Rózsa. Budapest: Argumentum: 2006. 401.

13. Adalékok az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc hazai német nyelvű sajtóvisszhangjához. Az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében lévő dokumentumok alapján. In: „...de még szebb a színház” : Írások Belitska-Scholtz Hedvig emlékére. Szerk.: Somorjai Olga. Budapest, Argumentum 2010, 234–239.

14. Deutschsprachige Presse des Vormärz in Wien, Pressburg und Pest-Buda. In: Zentraleuropa. Ein hybrider Kommunikationsraum. Hrsg. Helga Mitterbauer und András F.

Balogh. Wien: Praesens Verlag: 2006, 87–94.

15. In Wien 1801–1850 gedruckte und verlegte ungarische Bücher. In: *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich* 2010/1, 24–35.

16. Studien zur deutschsprachigen Presse in Mittel- und Ostmitteleuropa : Beiträge zum deutsch-österreichischen Kulturtransfer, zur 1848er Revolutionspresse in Ungarn und Österreich, zum Ungarnbild in der deutschen Presse sowie zum Pressewesen in Wien, Buda, Pest, Preßburg, Temeswar, Hermannstadt und Kronstadt. (= Presse und Geschichte – Neue Beiträge Bd.52, Hrsg. v. Astrid Blome, Holger Böning und Michael Nagel) Bremen, edition lumière 2010. 275.

17. Zweisprachige Dichter und die Popularisierung ungarischer Literatur in den Jahren vor 1848. In: *Mehrsprachigkeit in Zentraleuropa*. Hrsg. v. András F. Balogh u. Christoph Leitgeb. Wien. Praesens Verlag 2012, 105–114.

18. Die Geschichte der Pester Druckerei von József Beimel und Vazul Kozma. Mit besonderer Berücksichtigung der deutschsprachigen Druckwerke 1830–1864. In: *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich*. 2011/1, 33–40.

19. Das *Pester Sonntagsblatt* von Heinrich Ritter von Levitschnigg 1853–1855. In: *Mitteilungen der Gesellschaft für Buchforschung in Österreich*. 2012/1, 73–89.

20. „Közfényt gyarapítani”. Beimel József és Kozma Vazul pesti nyomdájának története és nyomtatványai. 1830–1864. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár: Gondolat Kiadó: 2012. 416. (= Nemzeti téka)

21. Wiener und Pester Blätter des Vormärz und ihre Rolle an der Kulturvermittlung : Kontakte, Parallelen, Literaturvermittlung, Redakteure und Mitarbeiter. Herne: Gabriele Schäfer Verlag: 2013. 278 (= Studien zur Literaturwissenschaft 6)

22. Pesti német nyelvű folyóiratok a kultúráközvetítés szolgálatában a reformkorban és az 1850-es években. Budapest: Argumentum Kiadó: 2013. 296. (= Irodalomtörténeti füzetek 173)